

СТРАШИМИР
ДИМИТРОВ

СУЛТАН МАХМУД II
И КРАЯТ НА
ЕНИЧАРИТЕ

СПАСЕНАТА
ИСТОРИЯ

СПАСЕНАТА
ИСТОРИЯ

- №1 Павел Милюков ▪ *Живата истина*
№2 VII състав на Народния съд
№3 Георги Илиев ▪ *Лятото на 1913 година*
№4 Симеон Радев ▪ *Македония и Българското възраждане*
№5 Симеон Радев ▪ *Ранни спомени*
№6 Тома Николов Христов ▪ *Спомени за Македония*
№7 Антон Страшимиров ▪ *Диктаторът.*
Животът на Стефан Стамболов
№8 Карник Бадваганян ▪ *100 години арменски геноцид*
№9 Георги Кременаров ▪ *България в Първата световна война*
№10 Димо Казасов ▪ *В тъмнините на заговора*
№11 Страшимир Димитров ▪
Султан Махмуд II и краят на еничарите

Съдържание

Предговор (проф. Цветана Георгиева).....	9
Предисловие.....	25

Глава I

Махмуд II и еничарството (1808–1812)

Крахът на реформаторската политика на Селим III	39
Превратът на Мустафа байрактар и възцаряването на Махмуд II	43
Еничарството, Портата и провинциалните магнати след преврата.....	50
Борбите около назначаването на Юсуф Зия паша за велик везир.....	55
Подновяването на войната с Русия и еничарството	60
Подготовката за военната кампания от 1810 г.	65
Действия за укрепването на личната власт на Махмуд II.....	70
Стълкновенията с еничари и аяни през есента на 1810 г.	74
Заменяне на Юсуф Зия паша с Ахмед паша от Браила	77
Опит за подобряване на йерархичната структура на войските	80
Еничарските безредици от май 1811 г. и столичното население	85
Еничарите в султанската армия през лятото и есента на 1811 г.	89
Репресии срещу еничарите и пожари в столицата	94
Пленяване армията на великия везир при Гюргево	96
Султанът, еничарите и въпросът за мира с Русия	99
Подготовка за кампанията през 1812 г.	103
Подписване и ратифициране на Букурещкия мирен договор.....	111

Глава II

Борбата за премахване на провинциалния сепаратизъм (1812–1822)

Децентрализация на империята след войната.....	117
--	-----

Обстановката в Румелия	123
Сепаратизмът в арабските провинции	132
Първи схватки с анадолските аяни	141
Сръбският въпрос.....	143
Възстановяване на султанската власт във Видин	145
Действия срещу други румелийски аяни	151
Покоряване на Сърбия	155
Босненският проблем.....	162
Подчиняване на Анталия.....	164
Али паша и бившите венециански владения	168
Второто сръбско въстание.....	173
Еничарските метежи в столицата и в Египет.....	178
Нови размирици в Тракия и в Мизия.....	184
Укрепване влиянието на султана в Анадола и в Ирак.....	195

Глава III

Султанът и войската му по време на гръцкото въстание (1821–1826)

Портата и платената войска	213
Въстанието на хетеристите и на Т. Владимиреску.....	220
Разгаряне на мюсюлмански фанатизъм. Халет ефенди, Бендерли Али паша и еничарите	225
Външнополитическите усложнения през 1821–1822 г. Войната с Иран.....	232
Брожения сред еничарите и корабните екипажи. Хиоското клане	235
Опитът за военно облагане на улеми и сановници	241
Еничарски безредици. Военни поражения.....	243
Изостряне на борбите в дворцовите среди	247
Мерки за дисциплиниране на еничарите. Хюсеин ага.....	255
Пораженията в Гърция през 1823–1824 г.	259
Действията на египетските войски в Гърция и агитацията за създаване на редовна османска армия.....	271
Влошаване на отношенията с Англия и Русия през 1825–1826 г.	277

Глава IV
**Ликвидиране на еничарския корпус
и създаване на новата редовна армия**

Създаване на условия за военната реформа в столицата.....	285
Декретът за „обучените ешкинджи“	289
Създаване на новия корпус	296
Заговорът срещу реформата	301
Еничарският бунт	305
Ликвидиране на еничарския оджак	318
Изстребване на столичното еничарство	326
Премахване на провинциалното еничарство	334
Създаване на новата постоянна армия.....	339
Ликвидиране на бекташийския орден	352
Заключение	371
Речник.....	377
Contents.....	381
Содержание.....	385

Предговор

Книгата „Султан Махмуд II и краят на еничарите“ е класически труд по политическа история. Тя е документален разказ за първите осемнадесет години от управлението на тридесетия османски султан, който започва с драматичното му възшествие на трона през юли 1808 г. и завършва с „щастливото събитие“, както било наречено ликвидирането на еничарския корпус през юни 1826 г. Фактологичното изложение подробно и точно следва хода на събитията. Дългият низ от проблемни ситуации чертае етапите и мащабите на грандиозна битка за властта в османската държава. Отдавна преживяла времената на своето величие, в началото на XIX в. империята на Османовци агонизира. Тя губи войни и територии. В провинциите ѝ цари пълна анархия, в която аяни и провинциални еничари се сражават помежду си и с войските на султана. В Истанбул реалният господар е столичният еничарски оджак. С рекет и грабежи войниците му тормозят жителите, а с бунтове и въстания сменят везири и султани. Тесен кръг в управляващия елит вижда изход от имперската агония в реформи, а тяхното начало – в реформирането на войската. Еничарите, които от столетия са основният боен контингент и също от столетия са привилегирована каста, категорично отхвърлят опитите и самата идея за реформи. Яростната съпротива срещу реформите ги издига в позицията на водач на всички консервативни сили в османското общество. Въстанието на еничарите в 1807 г. детронира султан Селим III (1789–1807) и поставя на трона султан Мустафа IV (1807–1808). Битката срещу реформаторите е открита и спечелена, но победата се оказва мимолетна. На следващата година реформаторите отговарят с контрапреврат, в който свалят Мустафа IV. На османския престол сяда Махмуд II. Той е само на двадесет и три години, но историческите обстоятелства са предначертали ро-

лята му на коронован лидер във вътрешноосманска война, която продължава осемнадесет години.

Авторът на книгата проф. Страшимир Димитров, чл.-кор. на БАН, обоснова хронологичната рамка на своето изследване с историографското пренебрежение към първите 18 години от управлението на Махмуд II, затворени от две „бляскави събития“. Първото е т.нар. *Съюзен договор* (Сенед-и иттифак), който слага началото на края на анархията в османските балкански провинции. Второто е ликвидирането на еничарския корпус в 1826 г. Проф. Стр. Димитров скрупулъзно проследява всички управленски действия на султан Махмуд II и в „привидната монотонност на събитията“ открива първите реални промени в Османската империя и бледото начало на Танзимата – епохата на реформите. Изложението разкрива на читателя решителния етап от дългата борба между „силите на децентрализацията“, които от две столетия дестабилизируют Османската империя, и „централизаторските сили“, оглавявани от Махмуд II, чиято цел е нейната стабилизация. В него са и отговорите на въпросите *какво се случва, защо се случва и как се случва*, които са структурната база на изследването. Тя проследява събитията върху огромното имперско пространство, но в относително кратката хронологична отсечка. Това съчетание дава възможност на автора да представи, а на читателя да проследи целия лъкатушеш политически процес, въпреки множеството разнообразни факти, които се разглеждат в детайли и едновременно в реалната им последователност и обвързаност. Структурата на изследването обуславя динамичността на изложението. На места тя достига темпа на трилър и прави книгата „Султан Махмуд II и краят на еничарите“ интересна и разбираема не само за професионалните специалисти по история на Османската империя и на Балканите, но и за много широк кръг читатели. Доказателство за моето твърдение е пълното изчерпване на първия ѝ тираж и последвалата го допечатка. Това е рядко срещан феномен през последните десетилетия, в които интересът на любителите на историята се търси чрез бомбастични хипотези или псевдонаучен анализ на псевдопопулярен език. В „Султан Махмуд II и краят на еничарите“ изборът на структурата и на самата тема, които привличат интереса и вниманието на впечатляващо мно-

жество читатели, не е случайно попадение. Той е обусловен от научната ерудиция, епистолярната дарба и обществената популярност на големия учен проф. Страшимир Димитров, който не правеше компромиси в научните си изследвания и следваше най-високите норми и изисквания на модерната историография. За голямата част от съвременните български османисти и балканисти проф. Стр. Димитров беше и е еталон за професионален историк. Беше и е големият майстор в нашата наука. Наричахме го *Шефа* – неофициално, но всеобщо признание, че е ръководителят на българската балканистична гилдия. Чл.-кор. проф. Страшимир Димитров напусна белия свят преди 15 години и най-младата генерация в нашата гилдия го познава главно от научните му публикации и от разказите на по-възрастните колеги. В съвременното българско общество той е малко или почти непознат. Затова в този Увод си позволявам накратко да припомня неговите основни научни приноси и личните му качества, които утвърдиха позицията му на най-добрия сред нас. Повече от четири десетилетия той се занимава с миналото на Балканския полуостров и на народите, които го населяват. Хронологично проучванията му обхващат проблеми от Средновековието до съвременността. В своята мащабност и дълбочина те не могат да бъдат обхванати в резюмиран формат. Схематичността е неизбежна, но за да я огранича, ще направя опит да профилирам основните трасета на изследователските му дирения по-скоро на географски, отколкото на тематичен принцип. Списъкът на научните публикации на проф. Стр. Димитров съдържа 130 заглавия и е категорично свидетелство, че той е преди всичко изключително компетентен специалист по история на балканските народи, или по-точно по история на всеки един от балканските народи. Концептуалните си познания и идеи върху общата история на нашия полуостров излага в двутомната „История на балканските народи“, публикувана през 1999 г, но предхождана от една книга със същото заглавие, излязла от печат за първи път в 1971 г. и преиздадена през 1975. Написана в съавторство с К. Манчев, дълги години тя беше университетският учебник по балканска история. В посочения списък присъстват изследвания върху история на Сърбия, Албания, Румъния, но и на Унгария и Молдова. Тематично те се

отнасят до проблеми от икономическата, социалната и културната история, което свидетелства за широките и трайни интереси на проф. Стр. Димитров към миналото на Балканите. Но предпочитанията му безспорно са политическите събития и процеси. Като ориентиращи примери ще посоча само три заглавия: „Георги Кастриоти-Скендербег и неговата освободителна борба“; „Турецкие документи о состоянии Хотинской округи (нахии) в первом половине XVIII века“; „Първите османски гарнизони и проблемите на османската колонизация на Унгария“. Може би в общата рамка на балканистичните изследвания трябва да се поставят и трудовете му по история на България, които са центърът на изследователските му интереси и усилия. Те обхващат над 70% от неговите книги, студии и статии и се отнасят до всички области на историческото познание.

В хода на времето се утвърди авторитетът на българските специалисти и се проправи пътят на следващите генерации в османистиката – комплексна наука, която има 300-годишна история, обединява специалистите в няколко международни организации и издава над 20 специализирани списания в Европа, Азия и Африка. Проф. Стр. Димитров запази своя афинитет към османските извори до края на живота си, а тяхното публикуване и популяризиране са едно от основните трасета в целия му творчески път. Той е сред преводачите, съставителите и редакторите на двата тома османски извори от авторитетната поредица на БАН „Извори за българската история“. В първия са включени документи от османските финансови институции, които документират кризата в османската спахийска войска през XVI–XVII в. Вторият съдържа разнообразни по тип официални източници от различни имперски институции за данъка „джизие“, плащан от всички не-мюсюлмани в Империята на султана. Многобройни са неговите публикации на единични или на групи османски документи, отнасящи се за отделни български селища и региони, сред които не може да бъде пропуснат томът „Османски извори за Североизточна България и Добруджа“. Тези публикации внесоха в българската историография, а чрез нея и в българското общество огромна по количество и по съдържание нова информация. Тя многостранно осветли историята ни във вековете на османската власт и ако не

ограничи, до голяма степен намали заместването ѝ с легенди и митове. През 1971 г. проф. Стр. Димитров преведе от османотурски и публикува в отделен том неизвестни за българите части от „Пътеписа“ на Евлия Челеби¹, който заинтригува много широки читателски кръгове както с интересната информация за десетки български селища през XVII в., така и с откровеното описание за ежедневиия живот на християни и мюсюлмани в румелийските градове и села.

Ако трябва да се степенуват научните приноси на проф. Стр. Димитров, без колебание бих поставила на първо място неговите преводи, редакции и публикации на хиляди османски извори, документиращи българската история в течение на пет столетия. Безчетният брой османски документи са историческото градиво на неговите научни изследвания. В своята многоаспектност те осветляват разнообразни страни от миналото на българите, живели под османска власт, за да реконструират техния живот като индивиди, общество и народ. Своите кардинални концепции и научните доказателства за стопанската, политическата, социалната, етнодемографската история на българите през XVIII и XIX в. проф. Стр. Димитров излага в документиран и аналитичен текст в множество глави и параграфи в Том 5 и Том 6 на „Многотомната история на България“, но и в дяловете за времената на османското владичество в колективните истории на градовете Толбухин (дн. Добрич), Ямбол, Враца, Габрово, Велико Търново, в Том 3 на „История на Добруджа“ (XV в.–1878) и в десетки изследвания върху миналото на Родопите. В историческата гилдия се спореше кой от тези български региони е любимият обект на изследване на историка Стр. Димитров. Според мен и двата, защото в тях от векове живеят големи масиви християни и мюсюлмани, а появата на вторите е един от вечните проблеми в съвременната българска историография и хуманитаристика изобщо. Историкът османист Стр. Димитров търсеше отговора му в документите. Той беше един от първите, които отхвърлиха достоверността на възрожденските митове за насилственото помюсюлманчване в

¹ През 2014 г. изд. „Изток-Запад“ издаде в превод на Страшимир Димитров книгата на Евлия Челеби „Пътепис“.

Родопите през XVII в., разказвано в „Летописен разказ на поп Методий Драгинов“ и в „Родопския исторически бележник“, на които противопостави информацията в османските тахрир дефтери от края на XV в. В поименните описи на родопските села и техните жители сред християнското множество, той установи единични случаи на мюсюлмани, записани като „Мехмед, син на Радослав“, или „Али, нов мюсюлманин“. Своята теза отстояваше до края на живота си и не приемаше никакви колебания по отношение на българския произход на помаците. Впрочем, категорично отхвърляше самото название „помаци“ с подозрението, че в него се крие тенденция за откъсването им от българската етническа общност, от българския народ. За присъствието на част от мюсюлманите в Добруджа и на гагаузите, на турски говорещите християни, той предложи други хипотези, които най-общо търсеха техния произход в съхраняването на прабългарски субстрат от Ранното средновековие или в асимилирането на тюркски компоненти в българската среда по време на втората номадска вълна и преселението на узи, кумани, печенеги и др. през XII–XIII в. Днес и двете му тези имат и привърженици, и противници, но сред тях малцина аргументират мнението си с неговата компетентност. И двата варианта тези „малцина“ са негови ученици. Впрочем проф. Стр. Димитров щедро предаваше своите познания и опит в тънкостите на изследователската професия на всички колеги, потърсили неговата помощ. Като научен ръководител той предаде на своите докторанти прецизното си отношение към изворовата информация и широтата на възгледите си. Някои от тях днес са международно признати специалисти по история и съвременност на исляма, по история на Балканите, по история на Османската империя. Други продължават неговата работа по превеждане и публикуване на османските документи за нашата история. Българската тематика в изследователската, образователната и обществената дейност на проф. Стр. Димитров е доказателство и пример за национална отговорност и изпълнен професионален дълг.

Историята на Османската империя е третият голям дял от научните изследвания на проф. Стр. Димитров. Дълги столетия животът на българския и на другите балкански народи се определя от подвластното им положение на имперски поданици,

което означава от османската политическа система. Значителна част от неговите студии и статии се отнасят до османските аграрни отношения, до организацията и развитието на градовете и градското стопанство, до социалната структура и обществените отношения, разкрити на базата на османска архивна информация, отнасяща се за българските земи или за Румили, както в онези времена се наричали балканските провинции на султановата държава. Още през 60-те години на ХХ в. в неговите публикации се появяват проблеми или специализирани изследвания, посветени на отношенията в управляващите кръгове в Истанбул. Многократно в общи текстове отделя внимание на аяните и на провинциалното еничарство. Пише голяма статията за еничарското въстание начело с Патрона Халил в 1730 г. Това са знаци за многогодишните му интереси, проучвания, търсене на исторически свидетелства, систематизирани и осмислени в монографията „Султан Махмуд II и краят на еничарите“.

Предположението ми, че проф. Стр. Димитров дълго е подготвял своята последна монография се крие в самия ѝ текст. В нея присъстват имена, дела и характеристики на стотици личности от османския столичен и провинциален елит през първите десетилетия на ХІХ в., които са толкова добре познати на автора, че читателят остава с впечатление, че са негови лични познати. В разказите му за отделните събития акцентът върху детайлите създава усещането, че авторът е очевидец на случващото се. Но проследяването на връзките им и оценката на значението на всяко едно от тях, както и реконструкцията на общия им ход са направени не само от дистанцията на времето, но и с аналитичния инструментариум на съвременната историография. Текстът на монографията представя случващото се в Истанбул и в Османската империя между 1808 и 1826 г. от позицията на обективен историк, отдалечен от изследваното време и неговите страсти, който разкрива хода, същността, но и смисъла на един османски вариант на вечния конфликт в човешката история – конфликт за власт.

Той е изведен в самото заглавие на монографията с противопоставянето на двете страни: султан Махмуд II и еничарите. Дълга история, превърнала се в традиция, освещава правото на власт на всяка една от тях. Султанът е „сянка на Аллах, господар

на имота и живота на поданиците на разпрострялата се върху три континента империя“. Тя пък е благословеният от Аллах „Дом на Османовци“, чиято мисия е да осъществи *газавата* и да превърне земята в свят на исляма. Империята и султанът са единно цяло, гарантиращо реализацията на тази сакрална мисия. Еничарският оджак е щурмовият отряд, който със силата на оръжията трябва да я реализира. Еничарите са „кул“, т.е. лични, но привилегирани роби на султана. Неразривната свързаност на султана и еничарите е институционализирана, санкционирана и гарантирана от *кануна* и през XV в. – XVI в. в голяма степен е реален факт, който мнозина сочат като един от основните фактори за успеха на османските завоевания и за вътрешната стабилност на империята. В началото на XIX в. този баланс е само спомен от далечното минало. Още в края на XVI в. и началото на XVII в. по спирала, формирана от каскада общи и дълбоки кризи, които засягат всички страни на живота ѝ, Османската империя се спуска все по-ниско. Многобройните ѝ неприятели вещаят и дори очакват близкия ѝ край. Военните победи са заменени с дълга поредица от неуспешни войни и непрекъсната загуба на територии. Отцепнически стремежи превръщат Румелия, а и множество други региони във фронт на продължителна и хаотична война, в която местни аяни и провинциални военни воюват помежду си и с Централната власт, т.е. със султана. Той дори не е господар в столицата си, където безчинства еничарският оджак, който с оръжие многократно оспорва личната му власт. До началото на XIX в. еничарите вече са детронирали четири султана и физически са убили трима от тях. Десетки са везирите, дефтердарите, нишанджиите и всякакви други представители на административната и религиозната върхушка, които те са „уволнили“, за да ги подложат на публични издевателства, и са ги ликвидират физически. Някои съвременни историци твърдят, че в дългия конфликт още в края на XVII в. двете страни са сменили позициите си и султанът се е превърнал в роб на еничарите. Но в многобройните еничарски бунтове се наблюдава една особеност. Те винаги са насочени към личността на султана, а крайната им цел е неговата персонална смяна с друг представител на Османовата династия. Обектът на техните протести и издевателства е конкретен

и не се отнася към султанската институция и към династията на Осман. Напротив. В мъчителния и продължителен срив на империята управляващият елит, еничарите и всички мюсюлмански поданици на империята търсят изход от всеобщата криза в управлението на първите представители на династията: султаните Мурад I (1362–1389), Мехмед II (1451–1481), Баязид II (1481–1512), Селим I (1512–1520), Сюлейман I (1520–1566), т.е. в бляскавото имперско минало. В обществената атмосфера това всеобщо вторачване утвърждава също така всеобща консервативност. „Били сме велики и пак ще бъдем велики, ако следваме собствения си опит от славните времена на великите ни владетели“ е генерална идея в т.нар. рисалетата, поучения на представители на религиозната интелигенция, адресирани до управляващите султани. Масовият консерватизъм и религиозният фанатизъм утвърждават в цялото османско общество увереност в съвършенството на собствения му свят, въпреки военните загуби, пълната анархия в провинциите и непрекъснатите бунтове в столицата. Тя е плътната психологическа бариера срещу какъвто и да е опит за промяна. Но поражения по бойните фронтове и намаляващата територия недвусмислено показват, че промените поне в областта на военната организация са повече от необходими. Вече бе казано, че още в средата на XVII в. част от османския управляващ елит и някои от султаните разбират неизбежната нужда от радикални промени. Те виждат и пътя, и модела за подобряване на армията по отношение на организацията, въоръжението, бойната подготовка в армиите на християнските си противници. Европейските държави отдавна са модернизирани войските си. Те са въоръжени с усъвършенствани огнестрелни оръжия, имат стегната дисциплина и висока боеспособност. Османците им противопоставят със спахиите – конници, които на фронта стават лесни мишени за християнските стрелкови отряди, а мощният им залп превръща еничарския юруш в безредна гълпа. Първият опит за реални реформи прави султан Абдул Хамид I (1774–1789). След договора от Кючук Кайнарджа (1774), който санкционира руската победа и османските поражения по суша и море, той създава нов артилерийски корпус за бърза стрелба с добре обучен състав и нови оръдия. Под ръководство на европейци се строят модерни

кораби и се полагат усилия за подбор и обучение на моряците. Племенникът му султан Селим III (1789–1807) продължава с нововъведенията, опитвайки се да промени еничарския корпус с организационни мерки. Въвеждат се по-строги правила за наборите на оджака и нова йерархия на офицерския му състав. Изисква се задължително и редовно военно обучение. Ефектът им е твърде малък. Еничарите отказват да приемат и организационната субординация, и военните тренировки, които обявяват за нарушение на традицията и печелят подкрепата на столичното общество. Султан Селим III не се отказва от реформаторските си планове и организира нов пехотен корпус, наречен *нова войска* (низами джедид). Десетина години след създаването му той вече има 23 000 войници, командвани от 1500 офицери. Еничарският ропот срещу новата военна формация става все по-силен и в 1807 г. избухва във въстание, чийто краен резултат е детронирането на Селим. Новият султан е племенникът му Мустафа IV (1807–1808), чиито консервативност и управленска некадърност са добре известни на еничарите. Те започват жестоки и поголовни преследвания на офицерите и войниците от новия корпус. Нещо повече, обявяват го за „гяурско дело“, а „нововъведенията“ – за религиозен грях. Представителите на управленския елит, които са провеждали или само поддържали реформите, също са подложени на преследване. След 1807 г. кръговете на реформаторите и на консерваторите са ясно очертани. Вторите имат огромно предимство поради подкрепата на еничарския корпус и всички основания да се чувстват победители. Те се впускат в собствените си комбинации и пропускат подготовката на ответния ход на реформаторите. Неочаквано ситуацията в Истанбул се променя генерално. На 28 юли 1808 г. в османската столица пристига многобройна войска на русенския аянин Мустафа паша Байрактар, назначен от султан Селим III за главнокомандващ на Дунавската граница.

С този епизод от борбата между османските реформатори и консерватори започват разказът и анализът на проф. Стр. Димитров за султан Махмуд II и неговата политика през първите осемнадесет години от управлението му.

Мустафа паша Байрактар има огромен военен опит като дългогодишен главатар на личната си армия в румелийските

битки и сражения. Превръща се от противник в привърженик на реформите, когато като командващ султановата армия по Дунав разбира, че имперските „бойни сили“ са лошо организирана и зле въоръжена сган. Той добре познава политическите нрави в Истанбул и войските му бързо обкръжават сарая. Пристигането му е всеобща изненада, но в османския двор действат утвърдени правила. Султан Мустафа IV нарежда веднага да убият чичо му Селим III и брат му Махмуд. Младият принц се спасява благодарение съобразителността на личния си прислужник, който с голи ръце грабва жерава от мангала и я хвърля в очите на *немите*, професионалните убийци в османския двор. Махмуд скача през прозореца, качва се на покрива и се скрива. По това време войниците на Мустафа паша Байрактар разбиват вратите и нахлуват в сарая. Бившият русенски аянин вижда обезобразения труп на Селим III, но след малко му водят живия Махмуд. Реформаторите действат решително и твърдо. Мустафа IV е детрониран и затворен в *кафеза*. Новият султан е Махмуд.

Драматизмът на възшествието му, но и близките отношения с чичо му Селим дават основание на реформаторските кръгове и на Мустафа паша Байрактар да вярват, че султан Махмуд II ще отстоява и ще продължи реформите. Надеждите им са реализирани в максимално възможната пълнота, но трябвало да изчакат 18 години. Всички знаят, че султан Махмуд II е законен наследник на династията на Османовци, че има много добро образование и че познава нейната история. Знае се, че в последните години от живота си чичо му Селим III го въвежда в сложните държавни дела. Никой обаче не може да знае какви следи оставят в съзнанието му онези няколко минути, които разделят почти неизбежната му смърт от възшествието на османския трон. Разказът на проф. Стр. Димитров за неговото управление разкрива целите, идеите и инструментариума, с които той реализира своята власт, а читателят се запознава със сложната тактика и с последователно следваната стратегия на султана реформатор, която му носи лична победа над еничарите и предимство на реформаторите в продължаващата битка с консерваторите.

Султан Махмуд II приема владетелската власт в жалък вид, но с достойнство, и веднага назначава Мустафа Байрактар за свой велик везир. Без възражение издава ферман за персонални про-

мени в управлението, предложени му от реформаторски кръг, и предоставя властта на своя спасител и велик везир Мустафа паша Байрактар. Но отново за кратко. Само няколко месеца покъсно, през ноември 1808 г. нов еничарски бунт, в който загива Мустафа паша Байрактар, помита управлението на реформаторите. От този момент султанът поема всички отговорности на владетелската власт. По време на бунта той си осигурява многобройна охрана и остава в сарая, без да се опита да окаже помощ на човека, който го е спасил и му е предал властта. Според проф. Стр. Димитров това е първата от многото му прояви на страх за собствения живот, към който може да се добави и дълбоката му убеденост, че е безапелационен собственик на живота на всички свои поданици, включително и този на великия везир. Настойчивостта, с която изисква да му бъде осигурен безопасен достъп до джамия извън двореца, за да спази правилата за петъчната султанска молитва, насочват към първата му политическа задача: да стабилизира своята позиция на владетел. За да създаде и укрепи личния си авторитет, използва всички познати средства, но започва с нестандартната заплаха, че ще се самоубие, ако не изпълни по правилата задължителната петъчна молитва като мюсюлманин и султан. Втрещеният от ужас ага на еничарите се стъписва пред перспективата да бъде виновен за първото самоубийство на управляващ султан и пренасочва развилнелите се еничари към няколко джамии, отдалечени от тази, към която се е отправил султанът. Жители на столицата обаче виждат своя владетел да се връща от молитва с неголям ескорт и по града тръгват слухове за неговите лична смелост и дълбока религиозност. Султан Махмуд II оценява ефекта на градската мътва и по-нататък многократно я използва, за да създава публичния си образ, но и като психологическо оръжие срещу своите неприятели. В отношенията си с разбунтуваните еничари прилага други оръжия от управленския си арсенал. Той приема всичките им условия и показва, че е готов на компромиси, но твърдостта му е непреодолима при всеки отказ на изявено от него искане. Съчетанието на готовност за компромис с категоричното отстояване на своите желания е механизъмът, който „балансира“ отношенията му с еничарския корпус. Той прекрасно знае, че в битката с еничарите е слабата страна и как-

то казва проф. Стр. Димитров, „последвалите години се оказали време на постоянно лавиране около онази разграничителна линия, зад която започват еничарските метежи“. Няколко пъти не успява да ги спре, но оценява вторичния ефект от техните необузdana алчност и разрушителност, които превръщат „почтените хора“, т.е. производителното население на столицата, в еничарски враг и негов съюзник. Имponира им и демонстрираната от султана дълбока религиозност, която е един от инструментите за привличане на улемата, мюсюлманската религиозна интелигенция. Към шейх-юл исляма, истанбулския кадия, молите и всички други представители на мюсюлманското духовенство се отнася с внимание, но при вечния недостиг на пари за войската и войната не ги отделя от истанбулските граждани. Това мощно съсловие знае как да пази своите интереси и бързо реагира срещу издадения от султана ферман, задължаващ го да подготви със собствени средства определен брой войници. Категорично не приема султанския ферман. Той обаче създава на Махмуд II ореола на справедлив владетел, който се опитва да прехвърли финансовите трудности и върху тези социални групи, на които шериятът и канунът осигуряват лично богатство или най-малко безпроблемно финансово положение. Няколко пъти е инициатор на изблици на религиозен фанатизъм, които предизвикват масови издевателства срещу немюсюлманските му поданици, но пък му печелят симпатиите на мюсюлманското мнозинство.

Пет години след възшествието си султан Махмуд II вече разполага с кръг от съидейници, на които предоставя високите длъжности в имперското управление. Уверен в стабилния си авторитет в столицата, концентрира вниманието си върху отцепниците в провинциите. След подписването на „Съюзния договор“ в 1808 г. броят им е по-малък, но те продължават да са заплаха лично за него и за османската държава. В акциите срещу тях султан Махмуд II използва класическия репертоар на османската политика към провинциалната върхушка: интриги, лъжливи обещания и фалшиви клетви, следвани от убийства с отрова или ятаган, открити военни акции. В „Махмуд II и краят на еничарите“ те са описани и анализирани в детайли, които често са ужасяващи, но владетелската тактика се оказва успешна. Султанът стабилизира влиянието си в Анадола и Багдад и след

едногодишни военни действия в 1822 г. екзекутира Али паша Тепеделенли, дълги години самовластен господар в румелийския Югозапад. Компромиси и безуспешни военни конфликти характеризират отношенията му с Мехмед Али паша, който официално е османски валия, но реално е самостоятелен господар на Египет. Независимостта си дължи на смелите реформи, които с помощта на френски офицери модернизират армията, а и икономиката на номиналната османска провинция в Африка. Според Махмуд II реформите на Мехмед Али вероятно са основание за искрена завист, но и нещо повече. Те стават негов политически модел за промяна на османската военна машина. Султан Мурад II, както всички османски султани, нарежда извършването на индивидуални и масови убийства с лекота. В политическия живот на епохата те се оценяват като суровост, но и като твърдост. По негова заповед са избити множество висши администратори в столицата и провинциите поради доказани или само подозирани обвинения. Към активизиращите се съпротивителни движения на християнските си поданици и борбите им за национално освобождение е безкомпромисно жесток. Проф. Стр. Димитров сочи ужасяващи цифри за избити християни в хода на Второто сръбско въстание (1814) и Гръцката война за независимост (1821–1829). Два пъти блъфира, че ще възстанови старата традиция и сам ще оглави марша на войската, но винаги е далеч от бойните фронтове. Във войните му с Русия, Англия, Иран, османците е губещата страна, обречена на териториални загуби, унижителни ангажменти, санкционирани в мирни договори, подписани от него. И той, и неприятелите му знаят, че не е военачалник, но че има обективно оправдание за военните и дипломатическите неуспехи. Главната причина е столичният еничарски оджак, който отказва да участва във военните походи, а провинциалното еничарство ги използва, за да граби населението на собствената си държава.

В началото на 1826 г. султан Махмуд II вече е достатъчно силен, за да пристъпи към пряката подготовка за осъществяване на реформаторската си стратегия. Предстоящото ликвидиране на еничарския корпус е голямата тайна и главната задача в стратегическата програма на османския владетел. Тя започва със смяната на отделни личности в управленската машина, в чиято

вярност има лични съмнения. Между тях са шейх-юл исляма и агата на еничарите, т.е. на върховния ръководител на религиозната йерархия и на най-висшия офицер на оджака. На „щастливото събитие“ (века-и хайрие), както реформаторите ще квалифицират ликвидирането на еничарския корпус, проф. Стр. Димитров отделя последната глава на своята книга. Разказът му следва хода на предварителната подготовка на последния еничарски бунт и на жестокия му погром по дни и дори по часове. В подробното изложение тънка, но непрекъсната нишка подчертава, че султан Махмуд II помни личния си ужас, преживян преди осемнадесет години. Към някогашната му безпомощност е прибавен неприятният спомен за принудителните компромиси с еничарската наглост. Владетелската ярост е безгранична и изключително целенасочена. Ликвидирането на еничарската институция се оказва физическото избиване на нейните членове в отговор на предизвикан от султана еничарски бунт. На 14 юни 1826 г. еничарите отново са на „Ат мегдан“ и отново обръщат казаните, за да покажат, че отхвърлят властта на султан Махмуд II. На следващия ден те са обиколени от невидима, но плътна верига артилеристи и стрелци от новосъздадения корпус на „обучените ешкинджии“. Последвалата тридесетминутна плътна стрелба с картеч се оказва достатъчна, за да унищожи една вековна институция. Оцелелите в тази истинска касапница правят опит да се скрият в близките еничарски казарми, но се срещат със смъртта в пламъците на предварително запалените сгради. Вратите на Истанбул са затворени и започва преследване на еничари по квартали, улици и в собствените им къщи. Шейх-юл ислямът издава фетва, в която обявява изстребването на еничарите за богоугодно дело. Следващия ден султанът пресича града, за да се включи в публичната петъчна молитва, но по пътя си към джамията е охраняван от артилеристи. Еничарите са напълно елиминирани, Проф. Стр. Димитров проследява подробно избиването им извън столицата и ликвидирането на всички личности, групи и институции, които по някакъв начин са свързани с оджака, и завършва своето изследване с подробно изложение върху реорганизацията на Османската армия и трудностите, които султан Махмуд II преодолява в нейната реализация.

Султан Махмуд II разширява реформаторската си програма. Опитът му показва, че традиционните персонални промени са слабоефективни и пристъпва към структурни изменения на централната администрация. Създава Министерски съвет и специализирани министерства, които трябва да направляват отделните ресори на имперската вътрешна и външна политика. Ликвидирана е спахийската система. Направено е първото преброяване на населението. Появяват се специализирани училища, които подготвят хора със специализирани познания по военно дело, дипломация, медицина, инженерство. Султанът инициира издаването на първия вестник в държавата. Облича себе си и своите войници и чиновници в европейски костюми. Това са първи стъпки към генерална и всеобща реформа, обявена като имперска програма от султан Абдулмеджид (1839–1861), шестнадесетгодишния син на султан Махмуд II, известна като „Гюлхански хатишериф“. Провъзгласена е епоха на реформите и нейната висша цел – модернизирването на Османската империя, за да възкръснат старата ѝ мощ и слава и да се осигури благоденствие на поданиците ѝ.

Модерната оценка на реформаторските усилия на султан Махмуд II, както и на неговите последователи е подчертано положителна, но неизменно акцентира върху съпътстващите ги трудности и ожесточени конфликти с консервативни кръгове върху половинчатите, изкривени и недовършени обновления.

Струва ми се, че с монографията си „Султан Махмуд II и краят на еничарите“ големият български историк проф. Страшимир Димитров прави опит чрез миналото да ни предпази от грешки в бъдещето. Българското общество не го разбра и потвърди известната максима, че *историята е учителка на живота* – но само на тези, които я познават и осмислят.

9 май 2015 г.

проф. дин Цветана Георгиева